

Отримано: 07 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 19 вересня 2021 р.

Прийнято до друку: 24 вересня 2021 р.

e-mail: maryna.verkyna@oa.edu.ua

yevhenii.oktysiuk@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2311-5149-2021-22(50)-4-10

Аверкина М. Ф., Октысюк Є. В. Тенденції та перспективи інституційного забезпечення антикорупційної політики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал.* Острог : Вид-во НаУОА, вересень 2021. № 22(50). С. 4–10.

УДК: 33.338.2

JEL-класифікація: E61

ORCID-ідентифікатор: orcid.org/0000-0002-1517-6434

ORCID-ідентифікатор: orcid.org/0000-0001-8805-9004

Аверкина Марина Федорівна,
доктор економічних наук, професор
Національного університету «Острозька академія»
Октысюк Євгеній Вікторович,
студент 5 курсу економічного факультету
Національного університету «Острозька академія»

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті розглянуто передумови антикорупційної реформи, суть, економічний результат і наявну ситуацію. До старту імплементації антикорупційної реформи спостерігалася корупція, яка фактично жодним чином не переслідувалася. В ході антикорупційної реформи було створено кілька незалежних інститутів для розслідування і винесення вироків у корупційних злочинах. Економічні результати доволі втішні, однак інші аспекти показали значну нерезформованість економіки і політики.

Ключові слова: антикорупційні інституції, економічний результат, антикорупційна реформа.

Аверкина Марина Федоровна,
доктор экономических наук, профессор
Национального университета «Острожская академия»
Октысюк Евгений Викторович,
студент 5 курса экономического факультета
Национального университета «Острожская академия»

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ АНТИКОРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ

В статье рассмотрены предпосылки антикоррупционной реформы, суть, экономические результаты и сложившаяся ситуация. До старта имплементации антикоррупционной реформы наблюдалась коррупция, которая фактически никоим образом не преследовалась. В ходе антикоррупционной реформы было создано несколько независимых институтов для расследования и вынесения приговоров в коррупционных преступлениях. Экономические результаты довольно обнадеживающие, однако другие аспекты показали значительную нерезформированность экономики и политики.

Ключевые слова: антикоррупционные институты, экономические результаты, антикоррупционная реформа.

Maryna Averkyna,
Doctor of Economics sciences, Associate Professor of the Department of Economics,
The National University of "Ostroh Academy"
Yevhenii Oktysiuk,
Master's program student of the Faculty of Economics
The National University "Ostroh Academy"

TRENDS AND PROSPECTS OF INSTITUTIONAL SUPPORT OF ANTI-CORRUPTION POLICY

The article considers the preconditions of anti-corruption reform, the essence, economic results and the current situation. Recommendations are also given that should be followed to improve the situation. Prior to the start of the implementation of

the anti-corruption reform, there was corruption, which in fact was not prosecuted in any way due to the fact that the judicial system of Ukraine itself was corrupt. The anti-corruption reform established several independent institutions to investigate and convict corruption offenses, including the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office, the Supreme Anti-Corruption Court, and the National Agency for the Prevention of Corruption. These institutions have been called upon to be new independent bodies that receive appeals of corruption violations, investigate cases, and pass sentences. Also, these bodies form and coordinate anti-corruption policy in Ukraine, organize work to prevent and detect corruption in local governments, enterprises, institutions and organizations. Since these institutions were just starting to work, the first few years the economic results were insignificant, but gradually the amount of compensation and terminated illegal contracts became solid. Despite the economic results of the anti-corruption reform, there is a significant outflow of foreign investment for the first time in five years. The main reason for this is distrust of the judiciary and the prevalence of corruption. Despite the economic benefits of fighting corruption, corruption is in fact covered by top government officials, rather than any support from anti-corruption institutions. The article gives some recommendations on how to act in this situation. In particular, it is called upon to support and strengthen Ukraine's anti-corruption infrastructure; pass real sentences on real corrupt officials so that society and investors are convinced that the government is resolutely fighting corruption; punish top corrupt officials, regardless of position, to stop corruption at the highest level, where it is just reaching its peak.

Key words: anti-corruption institutions, economic results, anti-corruption reform.

Постановка проблеми. Зміна керівництва держави на найвищій ланці на останніх президентських виборах поставила під сумнів результативність роботи команди, яка працювала протягом цієї каденції. Крім того, в останній рік було кілька серйозних корупційних скандалів, які пов'язувалися з близьким оточенням голови держави. Багато оцінок було висловлено різними людьми, однак існує обґрунтований сумнів в об'єктивності багатьох аналітиків, які намагалися підбивати підсумки і надавати оцінку у зв'язку з їх зацікавленістю або ж недостатньою науковою обґрунтованістю. Тоді як в українському суспільстві існує серйозний запит на правдивий стан речей у цій сфері, оскільки воно оплачує роботу найманих менеджерів при владі. У зв'язку з цим вважаємо актуальним дослідити економічний ефект інституційних трансформацій, які були здійснені протягом попередньої президентської каденції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питань інституційного забезпечення антикорупційної політики протягом останніх років торкалися у своїх дослідженнях багато вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, антикорупційну політику держави досліджували В. Борисов, П. Добродумова, О. Кальман, Є. Невмержицький, О. Прохоренко.

Виклад основного матеріалу. За результатами дослідження Global Corruption Barometer, проведеного міжнародною організацією Transparency International 2013 р., 36 % українців готові були вийти на мітинг, щоб протестувати проти корупції. Дослідження суспільної думки, проведене Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) наприкінці 2013 р., показало, що корупція вже тоді входила до переліку найбільших проблем і викликала особливу стурбованість у 47 % громадян.

Результати опитування, проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, показують те, що українці вважають, що правоохоронні органи корумповані на понад 45 %. За даними досліджень Індексу сприйняття корупції, також проведених Transparency International, українці вважали свою державу однією з найкорумпованіших у світі: у 2012 р. і 2013 р. Україна посідала 144 місце із 176 країн, у 2014 р. згідно з глобальною порівняльною таблицею СРІ Україна дещо поліпшила свої позиції (142 місце), опинившись між Угандою та Бангладешем.

Тривале існування можливостей запобігати і протидіяти корупції з боку різних державних органів, передусім правоохоронних (прокуратури, органів внутрішніх справ та служби безпеки), та відсутність будь-яких помітних результатів у цьому напрямі належали до першопричин зазначеного революційного способу оновлення влади. Тому зміна засад антикорупційної діяльності, радикальне оновлення системи і повноважень органів запобігання та протидії корупції були одним із пріоритетів нової української влади [4].

Сутність реформи. Антикорупційна реформа розпочалася в Україні ще в 2014 р. В процесі цієї реформи було створено цілу антикорупційну інфраструктуру, яка складається з 4 пов'язаних між собою органів: Національне антикорупційне бюро (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна інфраструктура (САП), Вищий антикорупційний суд (ВАКС) і Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК).

Національне антикорупційне бюро (НАБУ) виконує 2 основні функції: протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (високопосадовців, суддів, членів парламенту та Уряду, керівників великих держпідприємств) та становлять загрозу національній безпеці; розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-1, 368, 368-5, 369, 369-2, 410 Кримінального кодексу України [3].

Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) здійснює процесуальне керівництво під час досудових розслідувань НАБУ; здійснює підтримку державного обвинувачення у відповідних провадженнях; представляє інтереси громадян або держави в суді у випадках, передбачених законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями [3].

Вищий антикорупційний суд (ВАКС) здійснює правосуддя у справах, підслідних НАБУ; аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику в кримінальних провадженнях, віднесених до його відсутності; вирішує питання про визнання активів необґрунтованими (цивільна конфіскація) [3].

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) здійснює доволі багато функцій: участь у формуванні та реалізації антикорупційної політики; перевірка декларацій; контроль за дотриманням антикорупційних обмежень і вимог (конфлікти інтересів, подарунки сумісництво тощо); моніторинг способу життя; захист викривачів [3].

Варто наголосити, що необхідно здійснювати оцінювання ефективності діяльності антикорупційних інститутів не тільки через запит демократичного суспільства (як було зазначено вище), а й для того, щоб влада володіла інформацією для прийняття зважених політичних рішень.

Ефективність, передусім, економічна є доволі дискусійним питанням, адже в суспільстві існують різні думки про це.

НАБУ кожні півроку публікує звіт своєї роботи за останні 6 місяців. Завдяки даним, які подані там, можна оцінити економічну ефективність роботи цієї інституції.

У 2020 р. економічна ефективність від діяльності Національного антикорупційного бюро та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури становила 1,93 млрд грн. (табл. 1). В економічну ефективність включено такі статті:

- кошти, відшкодовані державним підприємствам (добровільно та в результаті позовної роботи НАБУ);
- кошти, викрадення яких було попереджено;
- кошти, перераховані до державного бюджету;
- стягнуті застави в дохід держави;
- повернені кошти, які народні депутати отримали незаконно як компенсацію за державне житло [7].

Крім того, минулого року Вищий спеціалізований антикорупційний суд забезпечив 480 млн грн надходжень до державного бюджету у вигляді застав. Також НАБУ розірвало угод на суму 8,36 млрд грн. Це означає, що в іншому випадку більше половини цих коштів могло б просто осісти в приватних кишенях, однак тепер ці угоди було розірвані, щоб наступного разу були укладені угоди з такими умовами, які дозволять державним компаніям не зазнавати збитків (табл. 1).

Станом на кінець 2020 р. на рахунок НАБУ було 805 проваджень, 405 повідомлень про підозру, 541 обвинувачений, 300 справ, які уже скеровані до суду, та 50 вироків [2].

Від початку року детективи бюро уже розпочали розслідування у 192 кримінальних провадженнях та повідомили про підозру 24 особам. Прокурори САП у свою чергу скерували до суду 28 обвинувальних актів.

Таблиця 1

Видатки НАБУ і результати діяльності протягом 2015–2020 рр.

Рік роботи	Затверджені видатки, тис. грн	Касові видатки, тис. грн	Відшкодовані кошти, тис. грн	Розірвані угоди, тис. грн.
2016	488 565,8	432 194,1	162 103	1 500 000
2017	773 556,8	596 561,1	184 403	750 000
2018	857 091,7	774 979,5	246 173	950 826
2019	867 498,2	773 894,4	195 733	756 005
2020	919 071,8	889 631,6	1 140 000	4 403 169
Всього	4 153 666,3	3 525 304,8	1 928 412	8 360 000

Джерело: [6].

Таким чином, можна побачити кілька цікавих речей. По-перше, вже на другий рік роботи почали з'являтися значимі результати. Це значить, що НАБУ в тісній співпраці з іншими установами оперативного приступили до роботи і дали результат. По-друге, касові видатки завжди були трохи менше від затверджених бюджетом. Це може означати, що бюджет формується доволі точно, або ж виконується належним чином, або це правдиво в обох аспектах. Тенденція витрат добре видна на рис. 1.

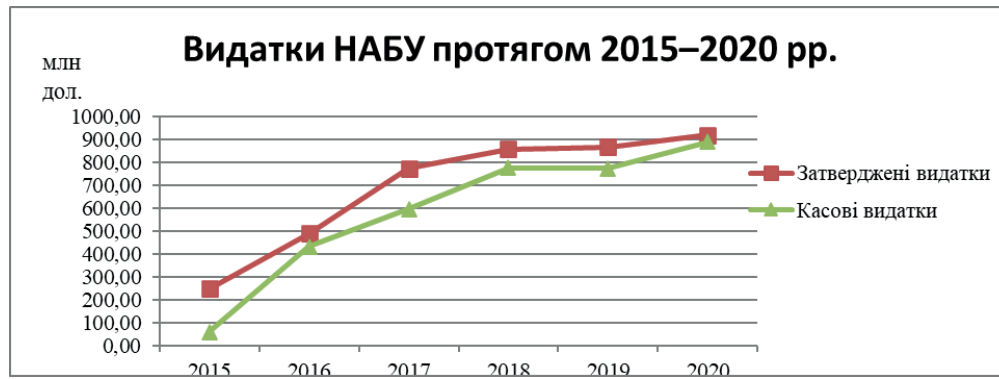

Рис. 1. Витрати НАБУ протягом 2015–2020 рр.

По-третє, в 2020 р. суми відшкодованих коштів і розірваних угод були в кілька разів вищими, ніж в попередні роки. На нашу думку, є принаймні два пояснення цього: одне полягає в тому, що восени 2019 р. роботу НАЗК було перезапущено, що зробило її менш політично залежною і дозволило ефективніше вести роботу [1]. Друге пояснення полягає в тому, що це природний результат від того, що багато розслідувань, які було розпочато раніше, тепер були доведені до кінця.

Проаналізуємо суму відшкодувань, так як вони відображають результат діяльності в грошовому еквіваленті за останні 3 роки в таблиці 2.

Таблиця 2

Аналіз досягнень НАБУ в 2018-2020 рр.

Показники	Роки			Приріст 2019/2018	Приріст 2020/2019	Темп росту 2019/2018	Темп росту 2020/2019
	2018	2019	2020				
Відшкодовані кошти, млн. грн.	246,17	195,73	1140,00	79,51	582,43	-20,49	482,43
Розірвані угоди, млн. грн.	950,83	610,01	4549,17	64,16	745,76	-35,84	645,76

Джерело: [6]

В 2019 р., порівняно з 2018 р. темп росту для відшкодованих коштів становить 79,51 % і 64,16 % для розірваних угод. Це означає, що в 2019 р. було менше досягнуто менше, ніж в попередньому періоді. Причини можуть бути різні, але найбільш очевидною вважається перезавантаження НАЗК, що ймовірно відволікало зусилля і час. І вже в наступному році спостерігаємо багаторазове збільшення приросту – для відшкодованих коштів 582,43 %, а для розірваних угод – 745,76%. На нашу думку, однією з причин цього могло бути теж саме перезавантажене НАЗК, яке тепер по-новому запрацювало і дало суттєвий результат.

Порівняємо фактичні витрати і результати діяльності, щоб побачити фактичне сальдо від діяльності НАБУ в таблиці 3.

Таблиця 3

Порівняння витратів НАБУ і результатів протягом 2015-2020 рр.

Показники	Касові витрати, тис. грн.	Повернуті кошти і застави, тис. грн.	Розірвані угоди, тис. грн.	Частка касових витратів в повернутих коштах, %	Частка касових витратів в розірва- них угодах, %
Сума	3 525 304,8	2 410 000,0	8 360 000,0	68,36	237,14

Джерело: [6]

Таким чином, якщо порівнювати лише касові витрати з реальними коштами, які було відшкодовано державі, то вони нижчі, однак, на нашу думку, ефективність роботи НАБУ є значущою, оскільки частка касових витратів становить 68,36 % – це доволі значний показник, який відображає високу ефективність. Крім цього, сума розірваних угод дозволяє цілком припустити, що до половини з цієї суми – це реальне заощадження для держави, яке в сумі з повернутими коштами дає певну економічну ефективність. Таким чином, означені дані дають підстави стверджувати про конкретні економічні наслідки роботи інститутів, які були створені в процесі антикорупційної реформи.

На початку нашої статті ми згадували про те, що в 2014 р. згідно з глобальною порівняльною таблицею Україна займала 142 місце, тоді як в 2020 р. Україна відчутно покращила свою позицію в рейтингу і тепер вона 117 [5].

Однак, простежені тенденції не в повній мірі показують реальну ситуацію з корупцією в українській державі. Є ще одна ситуація, яка показує дещо протилежне тому, що було підсумовано вище. В 2020 р. сальдо прямих іноземних інвестицій в Україну було від'ємне і складало 35 млн дол., тоді як ще в 2019 р. спостерігався чистий приплив і становив 5,86 млрд дол. Про це говорять дані Національного банку України [7].

Позитивна тенденція в прямих іноземних інвестиціях спостерігалась починаючи з 2016 р. і тоді приплив складав 3,81 млрд дол., 2017 р. – 3,69 млрд дол., 2018 р. – 4,45 млрд дол., 2019 р. – 5,86 млрд дол. [7]. На рис. 2 видно, що за останні 10 років в 2019 р. обсяг ПІІ піднявся на другу по обсягу позицію за весь цей період і вже в 2020 р. цей показник передостаннім по обсягу. До того ж візуально видно, що це найрізкіше зменшення обсягу в порівнянні з попереднім періодом.

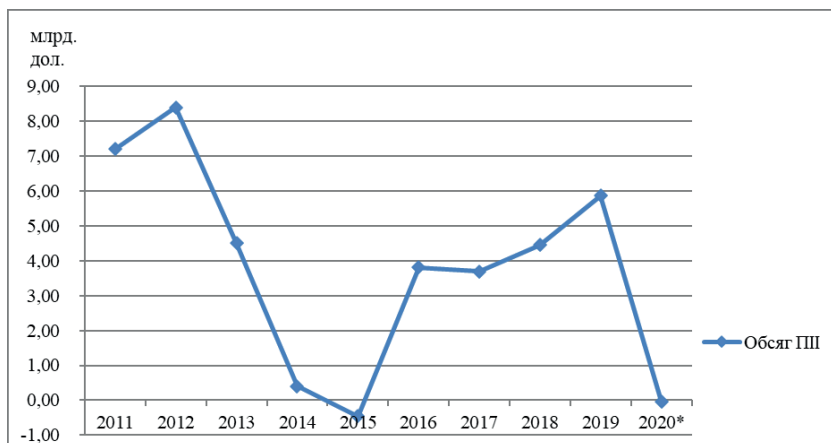

Рис. 2. Обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну 2011–2020 рр.

Більш детально проаналізуємо зміни часток прямих іноземних інвестицій, за рахунок яких статей прямих іноземних інвестицій відбулось зменшення (табл. 4).

Таблиця 4

Аналіз динаміки прямих іноземних інвестицій в 2018–2020 рр., млн. дол.

Показники	2018	2019	2020	Абс. відх 2019-2018	Абс. відх 2020-2019	Приріст 2019/2018	Приріст 2020/2019	Темп росту 2019/2018	Темп росту 2020/2019
Інструменти участі в капіталі, крім реінвестування доходів	1 472	1 659	760	187	-899	112,70	45,81	12,70	-54,19
Реінвестування доходів*	2 597	3 250	-488	653	-3738	125,14	-15,02	25,14	-115,02
Вимоги до прямих іноземних інвесторів	121	-27	280	-148	307	-22,31	1037,04	-122,31	1137,04
Зобов'язання перед прямими іноземними інвесторами	507	924	-27	417	-951	182,25	-2,92	82,25	-102,92
Всього	4 697	5 806	525	1 109	-5 281	123,61	9,04	23,61	-90,96

Дані: [7]

В 2019 р. спостерігалось збільшення прямих іноземних інвестицій по всіх статтях, окрім Вимог до прямих іноземних інвесторів. У 2020 р. відбулося скорочення по всіх статтях, окрім тих же Вимог до прямих іноземних інвесторів. Найбільше скорочення з Реінвестування доходів -3738 млн дол. (темп росту -115,02%), Зобов'язання перед прямими іноземними інвесторами -951 млн дол. (темп росту -102,92%), Інструменти участі в капіталі, крім реінвестування доходів -899 млн дол. (темп росту -54,19%). Пояснити таке велике скорочення реінвестованих доходів можна коронакризою, через яку багато підприємств терпіли збитки і були змушені покривати їх попередніми прибутками. Причиною скорочення двох інших статей є нестабільність економічної ситуації і слабка захищеність інвестицій.

Логічно, що це зовсім не означає, що є пряма залежність між корупцією і втечею інвесторів. Однак, важливо те, на що наголошують самі інвестори. Європейська Бізнес Асоціація (СБА) та інвестиційна компанія Dragon Capital за аналітичної підтримки Центру економічної стратегії 26–30 жовтня 2020 р. опитали 117 портфельних і стратегічних інвесторів [8]. Серед респондентів були ті, хто вже інвестував, і ті, хто тільки збирався інвестувати. Вони розповіли про основні перешкоди для інвестування в Україні (рис. 3).

2020: Основні перешкоди для іноземних інвестицій в Україну

Рис. 3. Основні перешкоди для іноземних інвестицій в Україну в 2020 р.

Джерело: [8].

Першими двома найбільш серйозними причинами є недовіра до судової системи і розповсюджена корупція. Це ті причини, які безпосередньо пов'язані з антикорупційною реформою. Цікаво, що в 2016–2019 рр. чільне місце в списку головних перешкод займали ці ж дві самі причини, з тою лише різницею, що корупція йшла першою, а недовіра до судової системи другою. Тому виглядає так, що для інвесторів в попередні роки корупція була більш істотною перешкодою для інвестування, ніж недовіра до суду. І спершу може здатися, щоб масштаби корупції зменшились. Однак, на нашу думку, таїться глибша проблема.

Рівень корупції залежить від відповідальності і ефективності судової системи. І якщо судова інституція не справляється з своїми обов'язками, то це збільшує свободу приймати корупційне рішення. Отож, це сигналізує про те, що, незважаючи на результати антикорупційних інституційних реформ, проблема корупції ще широко і глибоко присутня і потребує реформування.

В цьому дослідженні опитувані інвестори розповіли про речі, які максимально позитивно вплинули б на інвестиційну привабливість (рис. 4) [8].

Рис. 4. Потенційні заходи, які можуть покращити інвестиційну привабливість України в 2020 р.

Джерело: [8].

І вже не дивно, адже бачимо, що перше місце тут посідають ефективні заходи в боротьбі з корупцією. А друга річ – перезапуск судової системи.

Таким чином, ці опитування дозволяють побачити, що вирішення проблеми корупції – це щось більше, ніж просто отримання максимального відшкодування. Це такі рішучі і докорінні зміни, які відчутно відображаються на легкості ведення бізнесу і запевняють в тому, що в Україні високий рівень надійності ведення бізнесу.

Рекомендації для української влади.

1) Всіляко підтримувати і зміцнювати українську антикорупційну інфраструктуру.

2) Починати з реальних судових вироків і їх виконань. Протягом останніх років українці бачили багато гучних затримань, але зрештою мало хто був реально покараний. Таким чином створюється враження, що боротьба з корупцією більше демонстративна, ніж реальна.

3) В світлі останніх двох років, коли суспільство чуло про гучні корупційні справи, важливо карати чиновників топ-рівня показуючи всім реальність протидії корупції.

Висновки. В ході створення антикорупційної реформи було створено 4 інститути: НАБУ, САП, ВАКС і НАЗК. Діяльність створених антикорупційних інститутів показує економічну результативність їх діяльності. За період запуску роботи цих інститутів спостерігається значна зміна рейтингу сприйняття корупції в незалежних аналітичних виданнях. Однак разом з тим спостерігається значний відтік інвестицій, причиною якого інвестори називають першочергово недовіру судовій системі і розповсюдження корупції.

Таким чином інституційні перетворення, розпочаті за президентства Петра Порошенка, дали незначний ефект, але за нинішньої декади спостерігається повернення знову до корупційної економіки. Антикорупційна інфраструктура потребує значної підтримки від найвищих чинів держави, щоб продовжувати працювати і зміцнюватися.

Література:

1. Макаренко О. Чому постмайданна антикорупційна реформа в Україні досі успішна. VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/chomu-postmaidanna-antikoruptsiyna-reforma-v-ukrayini-dosi-uspishna/> (дата звернення: 03.09.2021).

Makarenko O. Chomu postmaidanna antykoruptsiina reforma v Ukraini dosi uspishna [Why post-Maidan anti-corruption reform in Ukraine is still successful]. Vox Ukraine. <<https://voxukraine.org/chomu-postmaidanna-antikoruptsiyna-reforma-v-ukrayini-dosi-uspishna/>>. (In Ukrainian).

2. Телішеська С. Контроль ОП та суди: що стримує антикорупційну реформу в Україні. *Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/05/13/statija/polityka/kontrol-op-ta-sudy-strymuje-antikorupczijnu-reformu-ukrayini> (дата звернення: 03.09.2021).

Telisheska S. Kontrol OP ta sudy: shcho strymuie antykoruptsiinu reformu v Ukraini [Control OP and courts: what hinders anti-corruption reform in Ukraine]. Slovo i dilo [Word and deed]. <<https://www.slovoidilo.ua/2021/05/13/statija/polityka/kontrol-op-ta-sudy-strymuje-antikorupczijnu-reformu-ukrayini>>. (In Ukrainian).

3. Боровик А. 7 років антикорупційної реформи: який маємо результат. Transparency International. URL: <https://ti-ukraine.org/news/18320/> (дата звернення: 03.09.2021).

Borovyk A. 7 rokiiv antykoruptsiinoi reformy: yakyi maiemo rezultat [7 years of anti-corruption reform: what is the result]. Transparency International. <<https://ti-ukraine.org/news/18320/>>. (In Ukrainian).

4. Вандін Є. Організаційні передумови здійснення кадрової політики спеціалізованої антикорупційної прокуратури. URL: http://www.visnyknapu.gp.gov.ua/files/issues-2015/Visnyk-NAPU_4_2015.pdf (дата звернення: 03.09.2021).

Vandin Ye. Orhanizatsiini peredumovy zdiisnennia kadrovoi polityky spetsializovanoi antykoruptsiinoi prokuratury [Organizational preconditions for the implementation of the personnel policy of the specialized anti-corruption prosecutor's office]. <http://www.visnyknapu.gp.gov.ua/files/issues-2015/Visnyk-NAPU_4_2015.pdf>. (In Ukrainian).

5. Індекс сприйняття корупції 2020. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2020/> (дата звернення: 03.09.2021).

Indeks spryiniattia koruptsii 2020 [Corruption Perceptions Index 2020]. <<https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2020/>>. (In Ukrainian).

6. Звіти про роботу. URL: <https://nabu.gov.ua/reports/> (дата звернення: 03.09.2021).

Zvity pro robotu [Work reports]. <<https://nabu.gov.ua/reports/>>. (In Ukrainian).

7. Дані статистики зовнішнього сектору. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1> (дата звернення: 03.09.2021).

Dani statystyky zovnishnoho sektoru [External sector statistics]. <<https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1>>. (In Ukrainian).

8. Дослідження та аналітика. Перешкоди для інвесторів. URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytyka/> (дата звернення: 03.09.2021).

Doslidzhennia ta analytyka. Pereshkody dlia investoriv [Research and analytics. Barriers to investors]. <<https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytyka/>>. (In Ukrainian).